

Päivi Happonen

Historian- tutkimuksen lähdeaineisto sähköistyy

Julkinen hallinto toimii suurelta osin digitaalisti ja tänä päivänä syntyvät aineistot säilytetään digitaalisessa muodossa. Valtioneuvosto antoi kolme vuotta sitten periaatepäätöksen, jonka tavoitteena on edistää julkisen hallinnon ja julkisin varoin tuotetun digitaalisen aineiston uudelleen käyttöä.

Tutkimus hyötyy, koska sähköisiin tietoihin voi kohdentaa täysin uudentyyppisiä tutkimuskysymyksiä. Tiedot ovat linkitettävissä ja yhdisteltävissä toisiinsa, mikä nopeuttaa tutkimusprosessia ja monipuolistaa johtopäätösten tekemistä.

Osa sähköisestä tietomassasta on asiakirjatietoa. Sen syntykontekstin dokumentointiin ja luotettavuuden varmistamiseen ja siten tutkimuskäytön mahdollistamiseen kohdistuu tiedon koko elinkaareen liittyviä vaatimuksia. Arkistolaitos on esittänyt niitä viimeisen kymmenen vuoden aikana antamissaan normeissa, jotka kohdentuvat pääsääntöisesti julkisen hallinnon organisaatioiden asianhallinta- ja asiakirjajärjestelmiin.

Ennen kaikkea aineiston tuottajan tulee ajatella aineiston käytettävyyttä. Muutoin rahaa kuluu aineiston jälkikäteiseen kunnostamiseen ja sen saattamiseen uudelleen digitaaliseen muotoon. Jotta asiakirjatietojen uudelleen käyttö olisi helppoa, julkisin varoin tuotettu digitaalinen aineisto tulee tallentaa luotettavaan, vakaalla taloudellisella pohjalla olevaan yhteiseen säi-

lytyspalveluun. Sen tulee mahdollistaa aineiston helppo ja monipuolinen käyttö organisaatioiden hallintotehtäviin, mutta myös erityyppiseen tutkimukseen.

Myös digitaalisessa muodossa oleva yksityinen aineisto pitäisi saada talteen. Yksityinen aineisto rikastaa julkisen hallinnon tarjoamaa kuvaa yhteiskunnasta. Arkistolaitos ja Jyväskylän yliopisto selvittävät parhaillaan monimuotoisen digitaalisen yksityisen aineiston moderneja tallentamistapoja.

Marginalisoituuko paperiaineiston tutkimuskäyttö?

Arkistolaitoksessa säilytetään syntyään digitaalista asiakirjatietoa, digitoituja asiakirjoja ja paperiasiakirjoja. Syntyään digitaaliset asiakirjatiedot ovat pääsääntöisesti 2000-luvulta ja niistä suurin osa on valtionhallinnon organisaatioiden ylläpitämien rekisterien tietoja. Eniten sähköisiä tietoja on arkistolaitokseen siirtänyt verohallinto.

Paperiaineiston digitointi on hidasta ja sitä tehdään rahoituksen mukaan. Vaikka arkistolaitoksen aineistosta vain noin 1,6 prosenttia on digitoitu, fyysisten tutkijakäyntien määrä on vähentynyt. Tämä johtuu ensisijaisesti siitä, että sukututkijoiden paljon käyttämiä aineistoja on jo digitoitu.

Myös paperina vastaanotettavan aineiston määrä kasvaa koko ajan. Siirtovaiheessa ei edellytetä aineiston digitointia, joten mahdollinen digitointi jää arkistolaitoksen tehtäväksi. Arkistolaitoksen säilyttämän paperiaineiston digitointi kokonaisuudessaan on todennäköisesti mahdotonta, mutta paljon käytetyt aineistot saadaan jollakin aikavälillä digitoitua.

Nuoret tutkijat ovat syntyneet digitaaliseen maailmaan ja ovat tottuneet käyttämään sähköisiä tietoja. Tämä pitäisi ottaa huomioon, kun mietitään voiko digitoitu asiakirja korvata alkuperäisen asiakirjan, sekä tehtäessä ratkaisuja todistusvoimaisuuden takaavien metatietojen riittävyydestä ja aineiston siirtotavoista arkistolai-

Tutkimusjohtaja, dosentti Päivi Happonen työskentelee Kansallisarkistossa. Sähköposti: paivi.happonen@narc.fi.

tokseen. Muutoin on vähitellen edessä paperiaineistojen tutkimuskäytön marginalisoituminen ja tutkimusintressien kohdistuminen toisaalle.

Tutkimuksen näkökulmasta olisi mielestäni erittäin tärkeää, että siirrettävä, paperilla alun perin oleva, julkisin varoin tuotettu aineisto otettaisiin vastaan digitoituna. Lisäksi se olisi otettava vastaan sellaisessa muodossa, että sen varsinaiseen tietosisältöön (ei vain metatietoihin) voisi kohdentaa erityyppisiä hakuja sekä analysoida tietomassoja ja jalostaa sisältöä automaattisesti nykyteknologian mahdollistamin keinoin. Asiakirjallisen kulttuuriperinnön käytettävyyden edistäminen edellyttää paitsi nopeita ja uudentyypistä tutkimusta palvelevia digitoitintarkaisuja, myös pitkäkestoisia taloudellisia päätöksiä (syntyään) digitaalisten aineistojen sähköisen säilytyksen ja samalla niiden tutkimuksellisen käytön varmistamiseksi.

Sähköisten palveluiden ja tutkimusinfrastruktuurien kehittäminen

Tällä hetkellä arkistolaitos edistää aineistojensa tutkimuskäyttöä kehittämällä sähköisiä palveluita, avaamalla tietovarantojaan sekä tuottamalla tutkimusinfrastruktuureita yhteistyössä tutkimusyhteisöjen ja muistiorganisaatioiden kanssa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö rahoittaa arkistolaitoksen johtamaa kuuden arkiston ja Tieteen tietotekniikan keskuksen (CSC) yhteishanketta, jonka tavoitteena on toteuttaa uusi arkistojen hakemistopalvelu AHAA. Vuonna 2016 valmistuva palvelu korvaa muun muassa arkistolaitoksessa nykyisin käytössä olevat aineistojen metatietojärjestelmät eli VAKKA-palvelun ja Aarteen. AHAA-palvelun käyttöliittymäksi tulee Kansallisen Digitaalisen Kirjaston asiakasliittymä (FINNA), joka räätälöidään palvelemaan paremmin arkistoaineiston hakua ja käyttöön saamista.

Osana tutkimusinfrastruktuurien luomista kehitetään pysyviin tunnisteisiin liittyviä käytäntöjä. Digitaalisten aineistojen käyttäminen tutki-

muksessa aiheuttaa ongelmia lähdeviitekäytäntöihin, koska aineistolle ei ole ehtinyt muodostua pysyviä, vakiintuneita viittaamistapoja. Arkistolaitos on ottamassa käyttöön saman järjestelmän, jolla kirjastot ja julkaisuarkistot yksilöivät sähköisiä julkaisuja. Urn-tunnukset varmistavat sähköisen aineiston löytymisen järjestelmä- ja verkkosivu-uudistuksista huolimatta. Urn-tunnusta täydentää metatietojärjestelmistä generoituva lähdeviite, jota tutkija voi muokata.

Pysyvien tunnisteiden käyttöönotto toteutetaan tämänhetkisten suunnitelmien mukaan arkistolaitoksen sähköisten palveluiden uudistamisen yhteydessä vuonna 2016. Pysyviä tunnisteita ja metatiedoista generoituvia lähdeviitteitä on pilotoitu vuodesta 2013 alkaen sähköisessä muodossa julkaistavilla tieteellisillä artikkeleilla. Todennäköistä on, että lähdeviitteen näyttäminen toteutetaan siten, että tutkija voi näytöllä näyttävistä metatiedoista muodostaa lähdeviitteen ja kopioida urn-tunnuksen.

Kansallisarkiston ja Tilastokeskuksen yhteinen Kansallinen rekisteri- ja mikroaineistojen tutkijapalvelu on valittu tutkimusinfrastruktuurien tiekartalle. Valinta tiekartalle on osoitus siitä, että Kansallisarkiston ja Tilastokeskuksen yhdessä toteuttama tutkimusinfrastruktuuri nähdään Suomen kannalta merkittävänä. Akatemia on myöntänyt palvelun toteuttamiseen FRI2013-haussa rahoitusta.

Uusi tutkijapalvelu on suunniteltu helpottamaan rekisteritietojen ja tilastoaineistojen tutkimuskäyttöä tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Tutkijapalvelu koostuu neljästä keskenään yhteisen toimivasta palvelusta, jotka yhdessä tarjoavat yksikanavaisen väylän tutkimuksen suunnittelusta aineiston analysointiin. Tilastokeskus toteuttaa metatietokatalogin ja etätyöpöydän. Kansallisarkisto vastaa käyttöluopien sähköisestä hakupalvelusta ja informaatio- ja tukipalvelusta. Valmistuttuaan palvelu parantaa merkittävästi julkisen hallinnon aineistojen löydettävyyttä, saatavuutta ja käytettävyyttä. Se myös mahdollistaa paremman henkilötietojen suojaamisen

rekisteripohjaisten tutkimusaineistojen koko elinkaaren ajan.

Arkistolaitos on käynnistänyt vuonna 2014 tietovarantojensa avaamisen sotiin liittyvistä tutkimustietokannoista. Tulevina vuosina avaamista jatketaan valtiovarainministeriön ja opetus- ja kulttuuriministeriön linjausten mukaisesti. Julkisia tietovarantoja avataan, koska tietojen tulee olla vaivattomasti käytettävissä. Pelkkä julkisten metatietojen ja aineistojen tarjoaminen verkkopalveluiden välityksellä ei kuitenkaan riitä, vaan julkiset tiedot on julkaistava vähintään avoimena datana. Tämä avaa eri tahoille myös mahdollisuuden luoda niihin erityyppisiä palveluita.

Tiedon avaamisella arkistolaitos edistää omalta osaltaan tulevaa tutkimusta ja innovaatioita.

Uusi laki Kansallisarkistosta

Sähköistyvä hallinto ja muuttuva tutkimus vaativat muutoksia myös lainsäädäntöön. Arkistolain uudistaminen käynnistyi opetus- ja kulttuurimi-

nisteriön johtamana alkuvuodesta 2013. Kansallisarkiston organisaatiota koskeva hallituksen esitys on valmistunut vuoden 2014 lopussa. Keskeiset ehdotukset koskevat nykyisestä piirihallinto-organisaatiosta luopumista, säännöksiä asiakirjojen muuttamisesta sähköiseen muotoon sekä Kansallisarkistoon siirrettyjen viranomaisten asiakirjojen antamisen tapoja ja määraikoja. Arkistolaitos muuttuu Kansallisarkistoksi.

Kansallisarkisto säilyttää jatkossakin paperi- ja digitoituja aineistoja ja edistää niiden, sekä todennäköisesti myös muualla kuin arkistolaitoksessa säilytettävien digitaalisessa muodossa olevien asiakirjatietojen tutkimuskäyttöä. Lisäksi Kansallisarkisto tekee päätöksiä arkistolain piiriin kuuluvien organisaatioiden pysyvästi säilytettävistä asiakirjatiedoista eli määrittelee tutkimuksen käytössä olevat aineistot. Kytös hallintoon ja sähköisen toimintaympäristön kehittämiseen vähentyy. Sähköistä tiedonhallintaa koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus siirtyy todennäköisesti myöhempään ajankohtaan.